

θοῦν καὶ ὡς «ἄσχημα» (π.χ. μία «ἄσχημος» γυναῖκα), ἢ καλλιτεχνία ὡς καλλιτεχνία ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ ἔργα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἐκτιμηθοῦν ὡς «ῥαῖα», ἢ μὲ ἄλλας λέξεις τὰ ἔργα τῆς καλλιτεχνίας ὡς καλλιτεχνίας εἶναι μόνον «ῥαῖα», διότι δὲν πρόκειται οὔτε ἀπλῶς περὶ τοῦ περιεχομένου (τῆς ὑποθέσεως), οὔτε ἀπλῶς περὶ τῶν σχημάτων τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ περὶ τῆς τελείας συμφωνίας αὐτῶν, ἢ ὅποια προσάπτει τότε εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο καὶ τὴν ἐκτίμησιν «ῥαῖον». Ὡστε ἐνταῦθα παρουσιάζεται καὶ ἓνα μέτρον, ἓνα κριτήριον πρὸς κρίσιν παντὸς ὅ,τι παρουσιάζεται ὡς καλλιτεχνία ἀπὸ τῆς πρώτης καλλιτεχνικῆς λεγομένης ἐνεργείας τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τῶν γραμμῶν, τὰς ὁποίας σύρουν παιδιά, νομίζοντα π.χ. ὅτι ζωγραφίζουν ἄνθρωπον, μέχρι τῶν σχημάτων, τὰ ὅποια ἐδημιούργησεν ὁ Φειδίας εἰς τὸν πανελλήνιον Δία του, ὁ Ραφαήλ εἰς τὴν Σιξτινικὴν λεγομένην Μητροπάρθενόν του κτλ.. Διὰ τοῦ κριτηρίου αὐτοῦ χωρίζονται αἱ ἀπλαῖ προσπάθειαι πρὸς καλλιτεχνικὴν ἀπόδοσιν τῶν πραγμάτων καὶ συμβαινόντων ἀπὸ τὴν καλλιτεχνίαν καὶ ἡ καλλιτεχνία ἀπὸ τὴν ψευδοκαλλιτεχνίαν. Τὸ κριτήριον αὐτὸ ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω καθορισμούς μου καὶ εἶναι τὸ ἐπόμενον· ἐν τῇ ἀληθείᾳ (πραγματικῇ) καλλιτεχνίᾳ παριστάνεται ἢ ἐκφράζεται ἢ διεγείρεται ἓνα περιεχόμενον (μία ἔννοια ἢ ἓνα συναίσθημα) μὲ τελείως ἀνταποκρινόμενα μέσα (μορφάς, σχήματα, χρώματα, τόνους, λέξεις), οὕτως ὥστε καὶ ὁ καλλιτέχνης καὶ ὁ θεατῆς ἢ ὁ ἀκροατῆς νὰ ἔχουν ἐκ τοῦ ἔργου τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν, τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν ¹⁾· ψευδοκαλλιτεχνία εἶναι ἡ ἀπομίμησις τῶν ἔξωτερικῶν στοιχείων τῆς καλλιτεχνίας, προσπάθεια δὲ ἀπλῆ καλλιτεχνικὴ ἢ μὴ «ῥαῖον» ἔργον τῆς καλλιτεχνίας εἶναι ἡ ἀνεπιτυχὴς καλλιτεχνικὴ ἐνέργεια.

Κεφάλαιον ἔβδομον

Σύστημα τῶν καλαισθητικῶν ἀξιῶν.

Εἶχα ἐπιχειρήσει νὰ διασαφηνίσω τὸ «ῥαῖον» καὶ τὴν «καλλιτεχνίαν» καὶ μάλιστα καὶ τὰ δύο ὁμοῦ, ἐν συναφείᾳ, ὅχι διότι

¹⁾ Θὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐν τῷ προσεχεῖ μέρει ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλ. β.

προϋπέθετα τὴν ταυτότητα ἢ ὁμοιότητά των, ἀλλὰ διότι ἡ συνάφειά των παρουσιάζεται κατὰ τρόπον ἄμεσον καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀπλὴν γενικὴν ἐκτίμησιν τῶν καλλιτεχνημάτων ὡς «ῥαΐων». Ἐκ τῶν ὑστέρων, δηλαδή διὰ τῆς ἐρεῦνης μου, κατεδείχθη ὅτι ἡ συνάφεια αὕτη εἶναι ἀκόμη πολὺ στενωτέρα ὡς βασιζομένη ἐν τῇ φύσει τῆς καλλιτεχνίας, ἤτοι ὅτι «καλλιτεχνία» εἶναι ἢ ἐκ προθέσεως πραγματοποιήσεις τῆς σχέσεως ἐκείνης τῆς λεγομένης «ῥαΐον». Κατεδείχθη δὲ καὶ ὅτι ἡ ἀξία «ῥαΐον», τὴν ὁποίαν, μεταχειριζόμενος μίαν συνήθη ἔκφρασιν, ὠνόμασα ὡς ἐκ συνθήκης «καλαισθητικὴν ἀξίαν», περιλαμβάνει καὶ ἄλλας εἰδικωτέρας ἀξίας. Θέτων ἐπομένως ὡς βάσιν τὸ ἀποτελεσματῶν ἐρευνῶν μου ὅτι «ῥαΐον» καὶ «ῥαΐότης» σημαίνει τὴν τελείαν ἀνταπόκρισιν, τὴν τελείαν ἁρμονίαν, τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ σχήματος (μορφῆς) καὶ οὐσίας, ἰδέας (ἐνὸς ψυχικοῦ περιεχομένου, μιᾶς ἐννοίας ἢ ἐνὸς συναισθήματος) ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, εἶναι δυνατὸν νὰ συστηματοποιήσω εὐκόλως ὅλας τὰς καλαισθητικὰς ἀξίας ἀναλόγως τῆς συγγενείας των μετὰ τὴν ἀξίαν «ῥαΐον» ὡς τὴν γενικὴν ἐννοίαν.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν καλαισθητικαὶ εἶναι ὄχι μόνον αἱ ἀξίαι, τὰς ὁποίας ἠρεύνησα ἰδιαιτέρως καὶ εὗρηκα ὡς τοιαύτας, ἤτοι τὸ «ὑψηλόν», τὸ «κωμικόν», τὸ «τραγικόν», ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἄλλη ἀξία, καθ' ὅσον ἐκφράζει μίαν οἴανδήποτε σχέσιν μεταξὺ σχήματος καὶ ψυχικοῦ περιεχομένου (μορφῆς καὶ οὐσίας) ἐνὸς ἀντικειμένου. Ὡστε καλαισθητικαὶ εἶναι καὶ αἱ ἀξίαι, αἱ ὁποῖαι ἀποδίδουν, ὅπως ἡ ἀξία «τραγικόν», τὴν σχέσιν μεταξὺ σχήματος (μορφῆς) καὶ μιᾶς ἰδιαιτέρας, ὠρισμένης ἰδέας (ἐνὸς ὠρισμένου ψυχικοῦ περιεχομένου) ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, π.χ. ἡ ἀξία «μεγαλοπρεπὲς» κτλ. ἢ «ῶμόν» κτλ. Πρὸς κατανόησιν τῆς καλαισθητικῆς ἀξίας τῆς λέξεως «ῶμός», τὴν ὁποίαν ἀνέφερα ἐπίτηδες, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς ἠθικὴ ἀξία, ἅς ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι «ῶμόν» θηρίον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν ὑπάρχει· «ῶμόν» εἶναι τὸ θηρίον κατ' ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν, ὃ δὲ ἄνθρωπος, «ῶμός» λεγόμενος, παρουσιάζει ἀνθρωπίνην μορφήν περικλείουσαν ἰδιότητα, ἢ ὁποία ἀνήκει εἰς θηρίον καὶ ὄχι εἰς ἄνθρωπον. Ἐκτὸς τούτου ἀπέδειξα ἤδη εἰς τὰ ἔμπροσθεν ὅτι καὶ αἱ ἀξίαι «συμμετρικόν», «ἀναλογικόν», «ἐνιαῖον»

ἐν τῇ ποικιλίᾳ» καὶ ἡ ἀντίθεσίς του «μονότονον» εἶναι ἐπίσης καλαισθητικαὶ ἀξίαι, διότι σημαίνουν μορφὰς ἐγκλειούσας ὠρισμένον περιεχόμενον. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ιδιότης τῶν τοιούτων ἀντικειμένων, π. χ. τοῦ «μονοτόνου», νὰ προξενοῦν «ἀηδίαν» ἢ παρομοίαν ψυχικὴν κατάστασιν, δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μὲ τὴν ἀξίαν των αὐτὴν καθ' ἑαυτήν. Διὰ νὰ τὸ εἶπω ὡς γενικῶς ἰσχύοντα κανόνα, τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα παράγονται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (θεατῇ ἢ ἀκροατῇ) ἀπὸ τὰ καλαισθητικῶς ἐκτιμώμενα ἀντικείμενα εἶναι μὲν καὶ αὐτὰ μία ἰδιαιτέρα πηγὴ ἐκτιμῆσεως, πηγὴ ἀξιῶν (ὀνομάζω π. χ. ἀντικείμενόν τι «εὐχάριστον», «εὐάρεστον», «ἀηδὲς» κτλ.), αἱ τοιαῦται ὅμως ἀξίαι, ὅπως εἶπα καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, δὲν ἔχουν καλαισθητικὴν σημασίαν.

Πλὴν τούτου ἀπέδειξα ἐπίσης ὅτι ἡ ἐκτίμησις ὡς «ὠραῖον», «ἀσχημον» εἶναι τελείως τυπικὴ γενικὴ, ἐνῶ αἱ ἐκτιμήσεις ὡς «ὑψηλόν», «κωμικόν» καὶ «τραγικόν» παράγονται δι' ἐφαρμογῆς τοῦ τύπου «ὠραῖον» ἢ «ἀσχημον» ἐπὶ ὠρισμένων εἰδικωτέρων ἢ γενικωτέρων περιεχομένων. Συντόμως ἀποτελεῖται λοιπὸν ὁ ἐπόμενος πίναξ τῶν καλαισθητικῶν ἀξιῶν, καθιστῶν τὸ ζήτημα καταληπτότερον.

	τυπικαὶ (τύποι)	ὠραῖον	ἀσχημον	
Καλαισθη- τικαὶ ἀξίαι	ἐφηρο- σμέναι	γενικαὶ	ὑψηλόν	κωμικόν
			μεγαλοπρεπὲς	τερατῶδες
	εἰδικαὶ	εὐτυχῆς (βίος)	εἰδυλλιακόν	ἀσθενὲς
			κτλ.	κτλ.
			τραγικὸς (βίος)	

Θὰ ἐθεώρουν τὴν ἀξίαν «νόστιμον» ὡς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὸ «ὠραῖον» εἰς τὸ «ἀσχημον» καὶ τὴν ἀξίαν «ἐνδιαφέρον» ὡς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὸ «ὑψηλόν» εἰς τὸ «κωμικόν», ἔὰν αἱ λέξεις «νόστιμον» καὶ «ἐνδιαφέρον» δὲν ἦσαν κυρίως λέξεις ἐνδεικνύουσαι ὑποκειμενικὴν διάθεσιν ἀπέναντι τοῦ ἀντικειμένου· καὶ ὅμως ἡ γλῶσσα δὲν ἔχει ἄλλας λέξεις πρὸς ἐνδειξιν τῆς ὑπονοουμένης σχέσεως ἐν τῷ ἀντικειμένῳ αὐτῷ καθ' ἑαυτό.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ὁ βαθμὸς τῆς πραγματικότητος τοῦ ὡραίου καὶ τὸ οὐσιῶδες ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ.

Κεφάλαιον πρῶτον

Ἡ ἀντικειμενικότης τοῦ ὡραίου ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ καλλιτεχνίᾳ.

A. Κατανόησις τῆς συστάσεως τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν καθ' ἑαυτά.

Αἱ μέχρι τοῦδε ἔρευναί μου κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ἀξίαι «ὡραῖον» καὶ «ἀσχημον» δὲν δεικνύουν ἀπλῶς μόνον μίαν μορφήν (ἓνα σχῆμα), οὔτε ὅμως καὶ ἀπλῶς μόνον ἓνα ψυχικὸν περιεχόμενον, ἀλλὰ τὴν τελείαν συμφωνίαν ἢ τὴν ἀσυμφωνίαν, τὴν ἁρμονίαν ἢ δυσαρμονίαν μεταξὺ μορφῆς (σχήματος) καὶ περιεχομένου. Τώρα λοιπὸν ἐπανέρχομαι εἰς τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον πολλάκις ἀνέφερα εἰς τὰ προηγούμενα.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ σχῆμα, ἢ μορφή, ὑπάρχει ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, εἶναι ἀντικειμενικὴ ὑπαρξίς ἀσχέτως πρὸς ἓνα ὑποκείμενον ¹⁾. Τὸ σχῆμα, ἢ μορφή τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ἢ κατὰ χῶρον διάκρισις τοῦ ἀπὸ ἄλλο ἀντικείμενον, εἶναι τὸ ὄριόν του ἐν τῷ χώρῳ καὶ ἀποτελεῖ ἐπομένως ἓνα συστατικὸν τοῦ ἀν-

1) Ἐδῶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ λεγομένη ὑποκειμενικὴ ἰδεοκρατία τοῦ Fichte.

τικειμένου αὐτοῦ καθ' ἑαυτό. Δὲν εἶναι ὅμως τόσο ἀπλοῦν τὸ ζήτημα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπαρξιν, τὸν τόπον τῆς ὑπάρξεως τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀντικειμένου, τῆς λεγομένης οὐσίας του, τῆς ὑπάρξεώς του, ἢ ὁποία ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον σχηματιζομένην ἔννοιαν περὶ αὐτοῦ. Παραδέχομαι δὲ ὅτι ὑπάρχουν μόνον δύο λογικαὶ πιθανότητες ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτό. Ἡ μία εἶναι ὅτι τὸ λεγόμενον περιεχόμενον (καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ λεγομένη οὐσία) τοῦ ἀντικειμένου εἶναι μία ἰδέα, μία ἔννοια, μία ἀντίληψις τοῦ ὑποκειμένου (τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ παρατηροῦντος τ' ἀντικείμενα, τὸν κόσμον) καὶ ὅτι τὸ ὑποκείμενον αὐτὸ μεταβιβάζει τὴν ἔννοιαν, τὴν ἰδέαν, τὴν ἀντίληψιν του εἰς τὸ ἀντικείμενον, εἰς τὸ σχῆμα, εἰς τὸν περιορισμένον χῶρον, τὴν θεωρεῖ ὡς ὑπάρχουσαν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, τὴν «ἐνσυναισθάνεται» ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, ἐν τῷ σχήματι ἐκείνῳ. Ἡ ἄλλη λογικῶς δυνατὴ ὑπόθεσις εἶναι ὅτι τὸ λεγόμενον περιεχόμενον τῆς μορφῆς, τοῦ σχήματος, εἶναι ἢ οὐσία τοῦ ἀντικειμένου, ἢ ὁποία ὑπάρχει αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ ὅτι τὸ ὑποκείμενον τὴν ἀνακαλύπτει ἐν τῷ ἀντικειμένῳ διὰ τῆς γνωστικῆς του ἐνεργείας.

Ἐπιθυμῶ λοιπὸν καὶ προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω τὰς δύο αὐτὰς ὑποθέσεις αὐστηρῶς ἀντικειμενικῶς, δηλαδή ὄχι κατασκευάζων ἀντικείμενα καὶ ἰδέας, ἀλλὰ προσπαθῶν ν' ἀναλύσω καὶ καταστήσω καταληπτὰ τ' ἀντικείμενα αὐτὰ καθ' ἑαυτά. Τ' ἀντικείμενα αὐτὰ εἶναι ἢ φύσις, τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, καὶ τὰ καλλιτεχνήματα, τὰ ἔργα τῆς καλλιτεχνίας.

α) Τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα.

Οἷονδήποτε σχῆμα ἔχον φυσικὸν ἀντικείμενον παρουσιάζει μίαν φάσιν ἀποκρυσταλλώσεως, ἓνα εἶδος ἀποκρυσταλλώσεως, ἢ τῆς λεγομένης ἀψύχου, ἀνοργάνου ὕλης, ἢ τοῦ πλάσματος, τῆς ζώσης, τῆς ἐμψύχου λεγομένης ὕλης. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἐν τῇ φύσει εἰς ἕκαστην μορφήν, εἰς ἕκαστον σχῆμα τῶν ὄντων, ἐν γενικωτάτῃ ἔννοιᾳ τῆς λέξεως κατὰ φυσικὸν τρόπον θεωρουμένων, προδηλότατα ἀνταποκρίνεται μία ἰδιαιτέρα «οὐσία», μία ἰδιαιτέρα «ὕλη», μία ἰδιαιτέρα ἰδιότης μιᾶς οἴασδήποτε φύσεως κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὄρατὴ καὶ καθαρὰ, φανερά. Σα-

φέστατα καταφαίνεται αὐτὸ εἰς τὰ ζῶα· τὰ ζῶα εἶναι διάφορα κατὰ εἶδη καὶ γένη, διάφορα δὲ πάλιν εἶναι καὶ ζῶον καὶ ἄνθρωπος καὶ οἱ ἄνθρωποι κατὰ γένη καὶ ἄτομα (πάντως καὶ κατὰ τὰς ἀνθρωποφυλάς), εἶναι διάφοροι κατὰ τὸ σχῆμα, κατὰ μορφὴν, εἶναι ὅμως διάφοροι καὶ κατὰ τὸ ἰδιάζον τῆς φύσεως¹⁾. Ὡστε ἐν τῇ φύσει πᾶσα μορφὴ, πᾶν σχῆμα ὑφίσταται μὲ μίαν νέαν οὐσίαν καὶ πᾶσα ἰδιαιτέρα οὐσία μὲ μίαν νέαν μορφὴν, ὑπὸ ἓνα νέον σχῆμα. Ὅτι συμπωματικῶς συμβαίνει νὰ ἔχη τὸ πρᾶγμα καὶ ἄλλως, π.χ. νὰ παρουσιασθῇ ἓνα ὄν μᾶλλον ζῶον ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφὴν (οἱ ἡλίθιοι), αὐτὸ καὶ τὰ παρόμοια φαινόμενα τῆς φύσεως ἔχουν μόνον τὴν σημασίαν ὅτι ἡ τάσις τῆς φύσεως πρὸς ἀποκρυστάλλωσιν ματαιώνεται δι' ἐμποδίωv. Ὅπου ὅμως ἡ τάσις αὐτὴ ἐπιτυγχάνει, ἐκεῖ ἐκδηλώνεται ἐκάστη ἰδιαιτέρα οὐσία ἢ ἰδιότης ὑπὸ μίαν ἰδιαιτέραν μορφὴν ὑπάρξεως καὶ ἀντιστρόφως ἐκάστη διάφορος μορφὴ ἐγκλείει καὶ ἓνα ἰδιαίτερον ἐσωτερικόν, οὕτως εἰπεῖν ἓνα ἰδιαίτερον περιεχόμενον, μίαν ἰδιαιτέραν οὐσίαν, ἰδιαιτέραν ἰδιότητα, ἰδιαιτέραν φύσιν. Ἀρκεῖ μόνον νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς προσεκτικῶς καὶ θ' ἀνακαλύψῃ ὅτι π.χ. αἱ πνευματικαὶ καὶ ψυχικαὶ διαφοραί, ἀλλὰ καὶ αἱ ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐκδηλώνονται καὶ εἰς διαφορὰς ἢ ὁμοιότητας σωματικὰς ἐξωτερικὰς, ἔστω καὶ εἰς ἐλαχίστας, ἦτοι καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ βάδισμα, τὸν γέλωτα, τὰς κινήσεις κτλ..

Ἀπὸ τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἐνεργείας οὕτως εἰπεῖν τῆς φύσεως ἐξάγεται ὅτι ἡ φύσις, διὰ νὰ ὁμιλήσω ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ἀποκρυσταλλώνει εἶδη οὐσιῶν ἢ εἶδη ἰδιοτήτων εἰς εἶδη μορφῶν, σχημάτων, αἱ δὲ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὰ εἶδη αὐτά, αἱ οὐσίαι καὶ αἱ ἰδιότητες αὐταὶ κατὰ εἶδη. Ὡστε ἐν σχέσει πρὸς τὰ προϊόντα τῆς φύσεως, ἦτοι ὅσον ἀφορᾷ τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, ὄχι μόνον τὰ σχήματα, αἱ μορφαί, εἶναι ἀντικειμενικαὶ ὑπάρξεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος περὶ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτὸ οὕτως εἰπεῖν τῶν μορφῶν τῶν ἀντικειμένων, ἀνταποκρίνεται

1) Πρβλ. τὸ σύγγραμμά μου «Αἱ θετικαὶ βάσεις τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως».

ἡ οὐσία των, ἡ ιδιότης των, ὡς ὑπαρξίς ἀντικειμενική, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰς συνείδησιν ἐρχομένη. Ὑπάρχει ὁμοίως καὶ μία ἄλλη περίπτωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἐκτιμᾷ τὴν φύσιν ὡς «ὠραίαν», ἡ περίπτωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἢ τὴν βάσιν ἀποτελοῦσα ἰδέα (μία ἔννοια ἢ ἓνα συναίσθημα), ἢ ὁποία θεωρεῖται ὡς ἐνυπάρχουσα ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, ἢ ἀποδίδεται εἰς τὴν μορφήν, τὸ σχῆμα, δὲν φαίνεται ἐν πρώτοις ν' ἀποτελῇ τὴν οὐσίαν ἢ τὴν ιδιότητα (τὴν φυσικὴν) τῆς ἀντικειμενικῶς παρουσιαζομένης μορφῆς· ὁ ἄνθρωπος ἐκτιμᾷ π.χ. ἓνα δένδρον, ἓνα καὶ μόνον εἰς μίαν ἐκτεταμένην καὶ ξηρὰν χώραν, ὡς μονῆρες καὶ ἐγκαταλελειμμένον (ὅσῳ λοιπὸν νὰ ἐπρόκειτο περὶ ἀνθρώπου)· ἄς ληφθῇ δὲ ὑπ' ὄψιν ὡς παράδειγμα ἐπίσης καὶ ἡ σημασία, ἢ ὁποία δίδεται εἰς τὰς κυπαρίσσους ὡς στολισμὸν τῶν νεκροταφείων. Ἀλλά, εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, πρῶτον μὲν δὲν πρόκειται, ὡς φαίνεται, κυρίως περὶ ἐκτιμήσεως τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν τῆς φύσεως αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ ὡς «ὠραίων» ἢ «ἀσχήμων»· εἶναι φανερώτατον ὅτι ἡ μορφή των συνδέεται μὲ ἓνα συναίσθημα, τὸ ὁποῖον γεννᾶται δι' ἐκείνης τῆς μορφῆς ἐν τῷ θεατῇ· δεύτερον δὲ πάλιν ἡ ἐκτίμησις αὐτῆ τῆς κυπαρίσσου π.χ. μὲ τὸ ὠρισμένον χρῶμα καὶ τὸ ὠρισμένον σχῆμά της ἐντὸς τῶν νεκροταφείων καὶ ὄχι ἄλλου τυχαίου δένδρου ὡς «ὠραίου» σημαίνει ὅτι ἡ κυπαρίσσοις αὐτῆ ὡς διεγείρουσα ὠρισμένον συναίσθημα λαμβάνει ἀξίαν παραστατικὴν ἐνὸς ἄλλου ὠρισμένου ὄντος, ὅτι δηλαδὴ δι' ἐκείνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος ὁ θεατῆς φέρεται εἰς μίαν ἄλλην, εἰς μίαν πραγματικὴν ἀντικειμενικότητα, εἰς ἓνα πραγματικὸν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μορφή, σχῆμα καὶ οὐσία (ἐκεῖνο τὸ συναίσθημα), ἀφοῦ τὸ συναίσθημα (ἐνταῦθα τὸ συναίσθημα τοῦ πένθους) αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι οὔτε «ὠραῖον» οὔτε «ἀσχημον». Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ παραγνωρισθῇ ἡ σπουδαιότης τοῦ γεγονότος ὅτι, ὅπως θὰ δείξω ἀκόμη κατωτέρω, ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν ἐνσυναισθάνεται κανεὶς εἰς τοιαύτας περιστάσεις εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν μορφήν, π.χ. εἰς τὴν κυπαρίσσον (καὶ ἰδιαιτέρως τῶν μνημάτων), δὲν εἶναι αὐθαίρετος ὑποκειμενική, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐνσυναισθανθῇ κανεὶς ἄλλο συναίσθημα.

β) Τὰ καλλιτεχνήματα.

Τὸ παράδειγμα τῆς κυπαρίσσου πλησίον ἑνὸς μνήματος καὶ ἡ ἐξήγησις, τὴν ὁποίαν ἔδωσα εἰς τὴν ἐκτίμησίν της ὡς «ὠραίας» εἰς τοιαύτας περιστάσεις μὲ ὀδηγοῦν τώρα καὶ εἰς ἔρευναν τῶν καλλιτεχνημάτων. Ὁ λόγος τῆς συναφείας αὐτῆς εἶναι ὅτι, ὅπως ἐννοεῖ ὁ προσέχων τὸν νοῦν ἀμέσως, ἡ ἐκτίμησις ἐκείνη τῆς κυπαρίσσου δὲν ἀφορᾷ πλέον τὸ ἀμέσως παρουσιαζόμενον φυσικὸν ἀντικείμενον, ἀλλὰ αὐτὸ οὕτως εἶπεῖν ὡς καλλιτέχνημα. Θὰ γίνω ἀμέσως καταληπτότερος.

Ἦδη διὰ τῶν ἀναλυτικῶν μου ἐρευνῶν περὶ τῆς καλλιτεχνίας ἐγίνε φανερόν ¹⁾ ὅτι ὁ καλλιτέχνης, ἐφευρίσκων σχήματα, μορφὰς καὶ χρωματισμοὺς ἢ συνδέσμους καὶ συνδυασμοὺς τόνων καὶ ἤχων, ἐργάζεται ἔχων ὑπ' ὄψιν, κατ' ἀνάγκην, μίαν ἰδέαν (ἓνα πνευματικὸν ἢ ψυχικὸν περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ αὐτὸς οὕτως εἶπεῖν ὡς τὴν οὐσίαν, ἡ ὁποία θέλει νὰ ἐκδηλωθῇ) καὶ ὅτι, ἐννοεῖται, κατ' ἀνάγκην καὶ ὁ θεατῆς ἢ ἀκροατῆς τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἔργου, ἐφ' ὅσον δὲν καταλαμβάνει, δὲν εὐρίσκει τὴν βασικὴν ἐκείνην ἰδέαν ἢ δὲν τὴν ζῆ ἑντὸς του, δὲν «ἐννοεῖ» τὸ καλλιτέχνημα καὶ δὲν τὸ οἰκειοποιεῖται ἐσωτερικῶς. Δηλαδή ἐν ἐκάστῳ καλλιτεχνήματι ὑπάρχει δι' ὅλους τοὺς θεατὰς ἢ ἀκροατὰς μία μορφή (ἓνα σχῆμα αἰσθητὸν) καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ βασικὴ ἰδέα, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν μορφήν ἐκείνην, ἐκφραζομένη ἢ παριστανομένη ὑπ' αὐτῆς. Ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶναι ἀναγκαίως ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐνειψύχωσε καὶ τὸν καλλιτέχνην κατὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν σχημάτων, διότι καὶ τὰ σχήματα, αἱ γραμμαί, τὰ χρώματα, οἱ τόνοι καὶ οἱ ἤχοι, γενικῶς αἱ μορφαὶ αἱ αἰσθηταί, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται ὁ καλλιτέχνης πρὸς ἔκφρασιν ἢ παράστασιν τῆς ἰδέας, ἡ ὁποία τὸν ἐμψυχώνει, δὲν εἶναι ἀυθαίρετοι. Ἐπειδὴ ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ παραγάγῃ τελείως νέας μορφὰς, ἐπειδὴ δηλαδή ἐργάζεται κατ' ἀνάγκην μὲ τὰς ὑπὸ τῆς φύσεως παρεχομένας μορφὰς καὶ ἐπειδὴ αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας ἡ φύσις παράγει καὶ παρουσιάζει, ὅπως κατεδείχθη εἰς τὰ ἔμπροσθεν, καὶ ὅπως ἔδειξα ὁμιλῶν εἰδικώτερον περὶ τόνων

¹⁾ Πρὸ βλ. ἀνωτέρω σελ. 73 κ. ε. καὶ 122 κ. ε.

καὶ ἤχων ¹⁾ εἶναι φαινόμενα κρυσταλλοποιήσεως, δηλαδή εἶναι αἱ ἐκάστοτε μορφαὶ ἰδιαιτέρων οὐσιῶν, ἰδιαιτέρων ἰδιοτήτων (π.χ. αἱ γραμμαὶ τοῦ προσώπου εἶναι διάφοροι ὅταν γελᾷ κανεὶς καὶ διάφοροι ὅταν κλαίῃ), ἐννοεῖται ὅτι καὶ αἱ μορφαὶ (τὰ σχήματα), διὰ τῶν ὁποίων ὁ καλλιτέχνης προσπαθεῖ νὰ ἐκφράσῃ ἢ παραστήσῃ μίαν ἰδέαν, εἶναι φυσικώτατα ἐκ τῶν προτέρων ὠρισμένοι μορφαὶ ὠρισμένων οὐσιῶν, ὠρισμένων ἰδιοτήτων φυσικῶν. Ὡστε ὁ καλλιτέχνης, παριστάνων ἢ ἐκφράζων ἢ προσπαθῶν νὰ διεγείρῃ αἰσθητῶς μίαν ἰδέαν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκλέγῃ καὶ νὰ συνδυάζῃ τὰ σχήματά του αὐθαιρέτως. Πρὸς ὀρθὴν καὶ σαφῆ κατανόησιν τοῦ ζητήματος αὐτοῦ θὰ φέρω ὡς παράδειγμα τὸ πλέον ἀρηρημένον καλλιτεχνικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς ιδιότητος τοῦ αὐτῆς ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἰσχυροτέραν ἀπόδειξιν, ἐννοῶ τὴν μουσικὴν· ἀναλύων αὐτὴν εἰς τὰ προηγούμενα ἔχω ἀποδείξει ὅτι ὁ ἦχος (συνήθως «τόνος» λεγόμενος) καὶ ἔτι περισσότερο τὸ λεγόμενον «μουσικὸν ἔλατήριο», καὶ ἡ «μουσικὴ ἰδέα» ἔχει ὑπαρξιν ἐν πρώτοις καὶ κυρίως διὰ τῆς φωνῆς τοῦ ἀνθρώπου· ἡ φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζει διὰ τῶν ἤχων τῆς, οἱ ὁποῖοι μεταβάλλονται διαφοροτρόπως, ἀλλὰ φυσικῶς (ὡς ἀποκρυσταλλώσεις), ἔσωτερικὰ πάθη, ἔσωτερικὰς διαθέσεις, ἔσωτερικὴν (ψυχικὴν) κατάστασιν· ὥστε, ὅπως καὶ πρὶν ἔλεγα, ὁ ἀνθρώπος ἐννοεῖ τὴν μουσικὴν οὕτως εἰπεῖν διὰ τῆς φωνῆς του, ὁ δὲ μουσικός, ἐκλέγων ἤχους, ὕψος καὶ βάθος ἤχων, συνδυασμοὺς ἤχων, ἐφευρίσκων μουσικὸν ἔλατήριο κτλ., εἶναι κατ' ἀνάγκην δεδεδεσμευμένος διὰ τῆς φυσικῆς σημασίας, τὴν ὁποῖαν ἔχει ὁ ἓνας ἢ ὁ ἄλλος ἦχος διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς· ἡ κλαίουσα μουσικὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἀπηρητισμένη ἀπὸ ἤχους τῆς γελώσης ἀνθρωπίνης φωνῆς.

Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι τὰ καλλιτεχνήματα δὲν ἐμπεριέχουν μὲν τὴν οὐσίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, ἥτοι πραγματικῶς, ἐντός των, ἀφοῦ δὲν πρόκειται περὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ φυσικοῦ ἀντικειμένου, τοῦ ἀντικειμένου ὡς προϊόντος τῆς φύσεως· ἔχουν ὅμως μίαν βασικὴν ἰδέαν, ἢ ὁποῖα ἐνδεικνύει μίαν φυσικὴν ἀντικειμενικὴν οὐσίαν ἢ ιδιότη-

1) Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 56 κ. ε.

τα. Εἶναι δὲ ἀδιάφορον, εἴαν ὁ καλλιτέχνης, παριστάνων τὴν ἰδέαν ἢ ἐκφράζων αὐτὴν ἢ καὶ ἀμέσως διεγείρων αὐτὴν ἐν τῷ θεατῇ ἢ ἀκροατῇ, μεταχειρίζεται πράγματι π. χ. τὰ σχήματα σκύλων τρεχόντων ἢ μόνον γραμμὰς ἐν κινήσει οὕτως εἶπεῖν τὴν μίαν διαδεχομένην τὴν ἄλλην, ὥς νὰ ἐπρόκειτο κάπως περὶ τῆς κινήσεως μόνον τῶν ποδῶν, τῶν σκελῶν τῶν σκύλων.

Β. Ἀνάσκειν τῶν καλαισθητικῶν θεωριῶν τῆς ἐνσυναισθήσεως καὶ τοῦ συνειρμοῦ.

Τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον κατέληξα, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ταυτοχρόνως καὶ ὡς ἀνάσκειν τῆς καλαισθητικῆς θεωρίας τῆς ἐνσυναισθήσεως (Einfühlungstheorie), ἥτοι περιφραστικῶς τῆς θεωρίας τῆς προβολῆς τοῦ συναισθήματος εἰς τ' ἀντικείμενα, καὶ τῆς θεωρίας τοῦ συνειρμοῦ (Assoziationstheorie) ἐν τῇ συγχρόνῳ καλαισθητικῇ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἄλλαχού.

Ἡ θεωρία τῆς καλαισθητικῆς ἐνσυναισθήσεως παραδέχεται μὲν καὶ αὐτὴ ὅτι κατὰ τὴν ἐκτίμησιν ἐνὸς ἀντικειμένου ὡς «ὠραίου» (κατὰ τὴν «καλαισθητικὴν» ἐκτίμησιν) λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν δύο παράγοντες, ἥτοι καὶ ἡ μορφή, τὸ σχῆμα, καὶ τὸ περιεχόμενον (ἢ οὐσία, ἢ ἰδέα), ἀλλὰ παραδέχεται ὅτι τὸ περιεχόμενον αὐτὸ εἶναι πράγματι μόνον μία ἰδέα (ἐννοια ἢ συναίσθημα) τοῦ θεατοῦ ἢ ἀκροατοῦ, ἢ ὁποῖα δι' ἐνσυναισθήσεως αὐτῆς ἐν τῷ ἀντικειμένῳ νομίζεται ὡς ὑπάρχουσα ἐν αὐτῷ ὡς ἡ οὐσία του, ἢ ἰδιότης του. Ὁ θεατῆς καὶ ὁ ἀκροατῆς, γενικῶς τὸ ὑποκείμενον, παραδέχεται ὅτι τὸ παρουσιαζόμενον αἰσθητὸν σχῆμα εἶναι σχῆμα διὰ τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποῖαν ὅμως αὐτὸς κυρίως συλλαμβάνει, ἢ ὁποῖα παριστάνει κυρίως ἰδικὴν του ψυχικὴν κατάστασιν· τὸ ὑποκείμενον ἀντιλαμβάνεται (ὑποθέτει, φαντάζεται) τὸ ἀντικείμενον ὡς εὗρισκόμενον εἰς μίαν ἰδιαιτέραν κατάστασιν, ἢ ὡς ἔχον μίαν ἰδιάζουσαν φύσιν (οὐσίαν, ἰδιότητα), ἢ κατάστασις ὅμως ἢ ἡ φύσις αὐτὴ εἶναι κυρίως ἢ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποῖαν εὗρίσκεται, εἰς τὴν ὁποῖαν μετατίθεται παρατηρῶν τὸ ἀντικείμενον αὐτὸς ὁ ἴδιος· δηλαδή τὸ ὑποκείμενον μεταβιβάζει τὸ στιγμιαίως γεννώμενον περιεχόμενόν του, τὴν ψυχικὴν του κατά-

στασιν, τὰ συναισθήματά του, εἰς τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι μόνον σχῆμα.

Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις εἶναι ἡ σπουδαιότερα ἐξήγησις τῆς καλαισθητικῆς ἐκτιμήσεως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς λεγομένης ρομαντικῆς τάσεως¹⁾ ἢ κυρίως ἤδη ἀπὸ τοῦ Πλωτίνου, εἶναι ὅμως ἀβάσιμος. Ἡ θεωρία αὕτη πρέπει πρῶτον καὶ ἀφ' ἑαυτῆς νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ ἐνσυναίσθησις λεγομένη (die Einfühlung) τοῦ ὑποκειμένου ἐν τῷ ἀντικειμένῳ δὲν συμβαίνει αὐθαίρετως· τὸ ὑποκείμενον εἶναι δεδεδεσμευμένον, ἀναγκάζεται διὰ τοῦ ἀντικειμενικῶς παρουσιαζομένου σχήματος, πῶς καὶ τί νὰ ἐνσυναίσθανθῇ ἐν αὐτῷ. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει, δὲν γεννᾶται πλέον ζήτημα, εἴναι ἡ οὐσία ἢ ἡ ἰδιότης λεγομένη τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ἢ δι' ἐνσυναίσθησεως ἐντὸς αὐτοῦ μετατιθεμένη ψυχικὴ κατάστασις τοῦ θεατοῦ ἢ ἀκροατοῦ, ἢ εἶναι πράγματι ἡ οὐσία, ἡ ἰδιότης τοῦ ἀντικειμένου αὕτη καθ' ἑαυτήν, τὴν ὁποίαν ὁ θεατῆς ἢ ὁ ἀκροατῆς γνωστικῶς ἀνακαλύπτει. Θεωρῶ ἀνόητον νὰ λέγεται ὅτι π.χ. ὠρισμένοι διαστολαὶ ἢ συστολαὶ τῶν γραμμῶν τοῦ προσώπου ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ἡ ὠρισμένη θέσις ἢ στάσις τοῦ σώματός του δὲν εἶναι αἱ γραμμαὶ καὶ ἡ στάσις τῆς ὑπερηφανείας ἢ τῆς ταπεινοφροσύνης, ἢ ὅτι ἡ ὠρισμένη φωνὴ «ἄ!», τὴν ὁποίαν ἀκούω, δὲν ἔχει αὕτη καθ' ἑαυτὴν σχέσιν μὲ χαρὰν, δὲν εἶναι αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἢ ἀποκρουστάλλωσις τοῦ συναισθήματος τῆς χαρᾶς, ἀλλὰ ὅτι τὸ ὑποκείμενον, ὁ θεατῆς ἢ ὁ ἀκροατῆς, ἐμψυχώνει τὰς γραμμάς ἐκεῖνας διὰ τῆς ὑποτιθεμένης ὑπ' αὐτοῦ ἐννοίας τῆς ὑπερηφανείας, ἢ τὴν ὠρισμένην ἐκείνην φωνὴν «ἄ!» διὰ τῆς ἰδέας τῆς χαρᾶς. Ἡ θεωρία τῆς ἐνσυναίσθησεως θὰ εἶχε τότε μόνον νόημα, εἴναι θὰ ἦτο δυνατόν, νὰ ἐνσυναίσθανθῇ τὸ ὑποκείμενον παντοῦ, εἰς ὅλα τὰ σχήματα καὶ εἰς ὅλας

1) Ὁ Novalis, Gesammelte Schriften 1837 III σελ. 99 λέγει ὅτι ὅπως ὁ τυφλὸς γεννηθεὶς δὲν μαθαίνει νὰ βλέπῃ χρώματα καὶ εἴναι ἀκόμη τοῦ διηγεῖται κανεὶς τόσα καθ' ἑκάστην περὶ χρωμάτων... οὕτω δὲν θὰ ἐννοήσῃ καὶ κανεὶς τὴν φύσιν καλαισθητικῶς, ὁ ὁποῖος δὲν θ' ἀναμείξῃ τὸν ἑαυτόν του (sich vermischt) διὰ μέσου τοῦ συναισθήματος μὲ τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, μὲ τὰ ὄντα τῆς φύσεως, δὲν θὰ συναισθανθῇ οὕτως εἰπεῖν τὸν ἑαυτόν του ἐντὸς τῶν ὄντων αὐτῶν (sich gleichsam in sie hineinfühlt).

τὰς ἀκουόμενας «ἄ!» φωνὰς ἐλευθέρως καὶ αὐθαιρέτως ὅ,τι θέλει. Καὶ ὅμως ἄλλως ἔχουν τὰ πράγματα· διὰ τοῦ ὠρισμένου ἤχου τοῦ ἀκουομένου «ἄ!» εἶναι ὁ ἀκούων ἠναγκασμένος νὰ τὸ ἐκλάβῃ μόνον ἢ ὡς φωνὴν χαρᾶς ἢ ἀναλόγως μόνον ὡς φωνὴν πόνου κτλ.· εἶναι δὲ ἠναγκασμένος ὁ ἀκούων αὐτός, διότι, ὅπως ἤδη κατέδειξα, πᾶσα ψυχικὴ κατάστασις, ἐφ' ὅσον ἐνεργεῖ τὸ φωνητικὸν μέσον, ἐκδηλώνεται διὰ μιᾶς ὠρισμένης ἠχητικῆς μορφῆς, ἢ, ὅπως ἔλεγα, ἀποκρυσταλλώνεται εἰς ὠρισμένον ἦχον τῆς φωνῆς.

Ὅστε γίνεται ἀναγνώρισις τῆς φωνῆς ἢ τῶν γραμμῶν ἐκείνων τοῦ προσώπου ὡς ἐκδηλώσεων τοῦ ὠρισμένου περιεχομένου· ἢ φωνὴ ἐκείνη ἢ αἱ γραμμαὶ εἶναι αἱ αἰσθηταὶ ἀποκρυσταλλώσεις τοῦ ὠρισμένου περιεχομένου (ἢ, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἠθιοποιοῦ, εἶναι, ἐννοεῖται, αἱ ἀπομιμήσεις του). Ναὶ μὲν λέγεται ὅτι διὰ τὸν παῖδα ἢ φύσις εἶναι παιδική, διὰ τὸν θεὸν ὅμως θεία, τὸ δὲ γεγονὸς αὐτὸ θεωρεῖται ὡς στήριγμα τῆς θεωρίας τῆς ἐνσυναισθήσεως, ἀλλὰ πρόκειται περὶ παρεξηγήσεως· δὲν γίνεται ἀρκετὴ διάκρισις μεταξὺ γνώσεως τῆς φύσεως καὶ καλαισθητικῆς ἐκτιμῆσεως αὐτῆς. Θὰ ὁμιλήσω ἐν παραδείγματι διὰ νὰ καταστήσω τὸ ζήτημα καθαρὸν· ὁ γεωλόγος H e i m, ὁ περιώνυμος γνώστης τῶν Ἄλπεων, ἐξηγοῦσέ ποτε πρὸ τῶν προσκεκλημένων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς ὁμοσπονδιακῆς (ἐλβετικῆς) πολυτεχνικῆς ἀνωτέρας Σχολῆς ἐν Ζυρίχῃ τὸ ὑπὸ τὴν ὄδηγιάν του, ὡς νομίζω, κατασκευασθὲν ἐκ γύψου ἀνάγλυφον τοῦ ὄρους Säntis· ἀκούων λοιπὸν αὐτόν, δεικνύοντα τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην γεωλογικὴν διαστρωμάτωσιν, ν' ἀναφωνῆ «θαυμάσια!», «ὠραιοτάτη!», ἐνῶ δι' ἡμᾶς τοὺς ἐπιλοίπους ἢ στρωμάτωσις αὐτὴ ἦτο οὕτως εἶπειν γῆ, πέτρα καὶ οὐδὲν ἄλλο, καὶ ἐρωτήσας, τί ὀνομάζει εἰς τὰ στρώματα αὐτὰ «ὠραῖον» καὶ «θαυμάσιον», ἔλαβα τὴν ἀπάντησιν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ σπανίου σχεδὸν φαινομένου τῆς (ἐλλείπει ἐξωτερικῶν ἐμποδίων) τελείως ἐπιτευχθείσης ἀποκρυσταλλώσεως τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ὕλης, περὶ τῆς τελείας καταστάσεως τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης διαστρωματώσεως. Ἀπλούστερον εἶναι πάντως ἓνα ἄλλο παράδειγμα· παρατηρῶν ἄλογον ἐνὸς ἀξιωματικοῦ καὶ ὀνομάζων αὐτὸ «ὠραῖον» εἰς τὸν παρευρισχόμενον

φίλον μου ἀξιωματικὸν τοῦ ἱππικοῦ, ἔλαβα τὴν ἀπάντησιν ὅτι αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος του, αἱ κνήμαι του, οἱ πόδες του, δὲν ἦσαν ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ καὶ ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἄλογον ἦτο μὲν καλόν, ἀλλὰ ὄχι καὶ ὠραῖον. Δηλαδή ἡ καλαισθητικὴ ἐκτίμησις τῆς φύσεως π.χ. ὑπὸ τοῦ παιδὸς διαφέρει μὲν πράγματι ἀπὸ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μόνον διότι ὁ παῖς δὲν ἔχει τὰς ἀπαιτουμένας ἀντικειμενικὰς γνώσεις καὶ δὲν ἔχει ἐπομένως καὶ τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν.

Θὰ ἦτο δυνατόν ἴσως νὰ εἴπη κανεὶς ὅτι ἡ θεωρία τῆς ἐνσυναισθήσεως ἰσχύει πάντως κατὰ τὴν ἐκτίμησιν ἀπλῶν γραμμῶν, χρωμάτων καὶ τόνων καὶ ὅτι εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὑποβοηθεῖται καὶ ἀπὸ τὴν θεωρίαν τοῦ συνειρμοῦ. Ἀλλὰ ἡ μὲν θεωρία τῆς ἐνσυναισθήσεως εἶναι περιττὴ καὶ εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, ἡ δὲ θεωρία τοῦ συνειρμοῦ δὲν ἔχει καλυτέρας βάσεις ἐκείνης. Ἄς ληφθῆ ἄλλιν ὑπ' ὄψιν ἡ σειρὰ τῶν καμπύλων γραμμῶν ἢ λεγομένη ὁ «τρέχων σκύλος»¹⁾. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὴν τοιαύτην ἐκτίμησιν αὐτῶν, ἢτοι κατὰ τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν ὡς κινήσεως καὶ ζωῆς, ἐπέρχεται συνδυασμὸς τῶν αἰσθητῶν γραμμῶν μὲ τὴν παράστασιν τῆς κινήσεως· ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ ἐνσυναισθήσεως, διότι ἡ κίνησις ὑπάρχει πράγματι εἰς τὰς γραμμάς, ἔστω καὶ μόνον ἔνεκα ὀπτικῆς ἀπάτης, ἡ δὲ θεωρία τοῦ συνειρμοῦ θὰ ἐξηγῆ μὲν τὴν γένεσιν τῆς παραστάσεως τῆς κινήσεως διὰ τῶν γραμμῶν ἐκείνων, ἀφοῦ καὶ τὸ ὄνομα «ὁ τρέχων σκύλος», τὸ ὁποῖον δίδεται (ἐὰν δὲν ἀπατῶμαι τοῦλάχιστον γερμανιστὶ) εἰς τὸ σχῆμα ἐκεῖνο τῶν γραμμῶν, ἐγεννήθη πάντως ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ προκαλοῦντος τὴν παράστασιν οὕτως εἰπεῖν τῶν ποδῶν τοῦ τρέχοντος σκύλου, ἀλλὰ δὲν θὰ ἴσκει διὰ νὰ ἐξηγηθῆ ἡ ἐκτίμησις τῶν γραμμῶν ὡς «ὠραίων». ἔπρεπε νὰ εὗρεθῆ ἰδιαίτερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἢ διὰ συνειρμοῦ μὲ τὰς γραμμάς παραγομένη παράστασις τοῦ τρέχοντος σκύλου παράγει καὶ τὴν ἐκτίμησιν «ὠραῖον».

1) Ὅτι ἡ συμμετρία καὶ ἡ ἀναλογία δὲν εἶναι ἀφηρημένα σχήματα, ἀλλὰ σχῆμα, μορφή καὶ οὐσία ἐκάστοτε, τὸ κατέδειξα ἤδη· περὶ ἀνωτέρω σελ. 68 κ. ε.

Γ. Ὁ διπλοῦς τρόπος τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἀντικειμένων ὡς «ὠραίων».

Ἐπαναλαμβάνω συντόμως ὅσα ἀπέδειξα μέχρι τοῦδε· τὸ ἀντικείμενον τῆς καλαισθητικῆς ἐκτιμήσεως εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ οὐσία (περιεχόμενον) καὶ μορφή (σχῆμα). Τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα (ὅ,τι παράγει ἢ φύσις) εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ μορφή καὶ οὐσία, εἶναι φαινόμενα ἀποκρυσταλλώσεως μιᾶς ὠρισμένης οὐσίας, ὠρισμένης ἰδιότητος εἰς ὠρισμένην μορφήν, ἢ δὲ ἐκτίμησις αὐτῶν ὡς «ὠραίων» ἢ «ἀσχήμων» ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου συμβαίνει ἀναλόγως τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τελείας, ἐπιτυχοῦς, καθαρᾶς κατ' εἶδος ἀποκρυσταλλώσεως. Ἐδειξα ὁμῶς ἐπίσης ὅτι τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα ἐκτιμῶνται καλαισθητικῶς καὶ μόνον ὡς σχήματα, ὡς μορφαὶ θεωρούμενα, ἢ κυπαρίσσοι π.χ. ὄχι ὡς τὸ εἰδικὸν φυσικὸν προϊόν, ἀλλὰ ὡς πένθος καὶ πενθοῦσα μορφή ἐκλαμβανομένη· ἢ τοιαύτη ἐκτίμησις δὲν ἀφορᾷ τὴν κατὰ φύσιν ἐκτίμησιν, διότι ἢ οὐσία, ἢ ἰδιότης, ἢ ὅποια ἀποδίδεται εἰς τὰ φυσικὰ αὐτὰ ἀντικείμενα κατὰ τὴν τοιαύτην καλαισθητικὴν τῶν ἐκτίμησιν, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, δὲν εἶναι δυνατὸν γ' ἀνήκη εἰς αὐτὰ ὡς ἢ οὐσία των ἢ φυσικὴ (π.χ. ἢ ἰδιότης τοῦ πένθους δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀνήκη εἰς τὴν κυπαρίσσον τοῦ παραδείγματός μου).

Τὸ νόημα τῆς τοιαύτης καλαισθητικῆς ἐκτιμήσεως τῶν προϊόντων τῆς φύσεως εὐρέθῃ ἔπειτα κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν καλλιτεχνημάτων. Τὸ καλλιτέχνημα δὲν εἶναι (δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι) αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ οὐσία, εἶναι μόνον ἢ μορφή μιᾶς οὐσίας, μιᾶς ἰδιότητος. Ἡ καλλιτεχνία ἀναπαριστᾷ, παρουσιάζει μόνον ἔξωτερικὰ (τὰ ἔξωτερικὰ) σημεῖα, ἐργάζεται μόνον μετὰ τὴν μορφήν, τὰ σχήματα, ἀντικειμενικῶν φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια ὡς πραγματικὰ ὄντα καὶ πραγματικαὶ καταστάσεις (ὡς μορφή καὶ οὐσία ἢ ἰδιότης ταυτοχρόνως) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργηθοῦν ἀπὸ τὴν καλλιτεχνίαν. Τὸ νόημα τῆς καλαισθητικῆς ἐκτιμήσεως τῶν καλλιτεχνημάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν ὡς ἀπλῶν σχημάτων (π.χ. τῆς κυπαρίσσου εἰς τὰ μνήματα) εἶναι, ὅπως ἀπέδειξα, ὅτι τὸ σχῆμα, ἢ μορφή, ὁδηγεῖ τὸν θεατὴν ἢ

(ἐὰν πρόκειται περὶ τόνων ἢ ἤχων, περὶ μουσικῆς ἢ ποιήσεως) τὸν ἀκροατὴν εἰς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα. Τὸ καλλιτέχνημα εἶναι «ὠραῖον» ὡς ἐπιτυχῆς λύσις τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς δημιουργίας, δηλαδή ὡς ἡ ἐπιτευχθεῖσα μετάθεσις πνευματικῆ ἢ ψυχικῆ τοῦ θεατοῦ ἢ ἀκροατοῦ εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μορφή, σχῆμα καὶ οὐσία ἢ ιδιότης ταυτοχρόνως.

Ὑπάρχουν ἄρα δύο τρόποι καλαισθητικῆς ἐκτιμῆσεως. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ ἀμεσος ἢ ἡ ἀπ' εὐθείας· αὐτὴ ἀφορᾷ τ' ἀντικείμενα ὡς τοιαῦτα, ὅπως ἔχουν ὡς σχήματα, ὡς μορφαὶ καὶ περιεχόμενον (οὐσίαι) καὶ ἀπονέμει εἰς αὐτὰ τὴν ἀξίαν «ὠραῖον» ἢ «ἄσχημον» ἀναλόγως τῆς τελείας ἀποκρυσταλλώσεώς των εἰς τὸ εἶδος των. Ἡ δευτέρα εἶναι ἡ συμβολικὴ ἐκτίμησις· αὐτὴ δὲν ἀφορᾷ τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ κυρίως, ἀλλὰ τὸν ἐπιτυχῆ ἢ ἀνεπιτυχῆ τρόπον τῆς παραστάσεως ἢ ἐκφράσεως ἢ διεγέρσεως τῆς οὐσίας, τῆς ιδιότητος, τῆς ιδέας, τοῦ ὑπονοουμένου περιεχομένου, δι' αἰσθητῶν σχημάτων, αἰσθητῶν μορφῶν.

Ἡ λέξις «σύμβολον», καὶ «συμβολικὴ παράστασις ἢ ἔκφρασις», ἄρα καὶ «συμβολικὴ ἐκτίμησις» πρέπει νὰ ληφθῆ ὡς τρόπος παραστάσεως ἢ ἐκφράσεως καὶ καλαισθητικῆς ἐκτιμῆσεως ἀντικειμένων ὑπὸ ὅλως ἰδιάζουσαν καὶ ὠρισμένην σημασίαν, ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ἀνωθι ἐκτεθεῖσαν σημασίαν. Δηλαδή μία παράστασις ἢ ἔκφρασις εἶναι τότε μόνον συμβολικὴ ὑπὸ καλαισθητικὴν ἔννοιαν, ὅταν ἡ μορφή ἢ ὑποπίπτουσα εἰς τὰς αἰσθήσεις δύναται ν' ἀποτελέσῃ, μὲ τὴν ὑποβαλλομένην εἰς αὐτὴν ιδέαν ὡς οὐσίαν ἢ ιδιότητα, ἓνα πραγματικὸν φυσικὸν ἀντικείμενον κατὰ τινὰ τρόπον ἀποκρυσταλλώσεως. Ὡστε ἡ γενικὴ σημασία, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ λέξις σύμβολον εἰς τὴν γλῶσσαν, π.χ. φανερώτατα εἰς τὴν θρησκείαν, ἡ ὁποία θεωρεῖ τὸν λέοντα ἢ τὸν ἀετὸν κτλ. ὡς τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον ἀπόστολον, δὲν λαμβάνεται ἔνταῦθα ὑπ' ὄψιν.

Δ. Ἡ θετικὴ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τοῦ ὠραίου καὶ ὁ νόμος τῆς ὠραιότητος.

Ἡ φύσις εἶναι διὰ μὲν τὸν παῖδα παιδική, διὰ δὲ τὸν θεὸν θεία, δηλαδή κατὰ τὴν ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν συνάγω ἀπὸ τὰς

ἔρευνας μου, ἄνευ πλούτου τῆς ἰδίας ψυχῆς, τοῦ ἰδίου πνεύματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὔρη κανεὶς ὠραιότητα εἰς τ' ἀντικείμενα, πλοῦτος δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ τελεία ἀνάπτυξις ὄλων τῶν δυνατῶν ψυχικῶν καταστάσεων καὶ ἡ γνῶσις ἢ τελεία τῶν ἀντικειμένων. Ἐπομένως κατὰ τὰς ἔρευνας μου ἡ ὠραιότης εἶναι μία θετικὴ κατάστασις εἰς τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα, μία θετικὴ ἀντικειμενικὴ σχέσις μεταξὺ τῆς οὐσίας καὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἀντικειμένου ἐν τῇ πραγματικότητι. Διὰ ν' ἀναφέρω τὸν «ὠραῖον» λεγόμενον ἄνθρωπον ὡς παράδειγμα ἀπλοῦστατον, ἀπεδείχθη διὰ τῶν ἐρευνῶν μου ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκτίμησις τοῦ ἔξαρχαται ἀπὸ τὴν διάκρισίν του ἀπὸ τὴν μορφήν, τὰ σχήματα, τῶν λοιπῶν ζώων· ἰδιαιτέρως ἡ ὠραιότης τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ὠραιότης τῆς γυναικὸς ὑφίσταται διὰ τῆς μορφικῆς διακρίσεως τοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ τὴν γυναῖκα. Ἀπόλυτος «ὠραιότης», τὸ «ὠραῖον» αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ἔπομένως, δὲν ὑπάρχει, τὸ «ὠραῖον» εἶναι μόνον μία λέξις ἐκφράζουσα μίαν θετικὴν ὠρισμένην σχέσιν μεταξὺ τῆς οὐσίας, τῆς ἰδιότητος καὶ τῆς μορφῆς, τοῦ σχήματος τῶν διαφόρων ἀντικειμένων. Ὡστε ὑπάρχει μόνον, ἀλλ' ἀκριβῶς ὑπάρχει, π.χ. μία θετικὴ πραγματικὴ ἀνδρική, καὶ μία θετικὴ πραγματικὴ γυναικεῖα ἀνθρωπίνη ὠραιότης ὡς μία ἰδιάζουσα καὶ ὠρισμένη σχέσις τῆς οὐσίας, τῆς ἰδιότητος, καὶ τῆς μορφῆς «ἄνθρωπος-γυναῖκα» καὶ «ἄνθρωπος-ἄνδρας». Δηλαδὴ κυρίως ὑπάρχει ἐν πρώτοις μία γυναικεῖα ἢ ἀνδρική ὠραιότης, κατὰ τὰς ἀνθρωποφυλάς, ἀλλὰ ἕνεκα τῆς διαφορᾶς μεταξὺ ζώου καὶ ἀνθρώπου ὑπάρχει ὑπεράνω τῆς διαφορᾶς ἐκείνης καὶ μία γενικὴ ἀνθρωπίνη γυναικεῖα καὶ μία γενικὴ ἀνθρωπίνη ἀνδρική ὠραιότης.

Ἐπομένως ἡ κρίσις (ἢ ἐκτίμησις) «ὠραῖον» καὶ «ἄσχημον», τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος (ὁ θεατῆς ἢ ὁ ἀκροατῆς) ἀποφαίνεται περὶ τῶν ἀντικειμένων, δὲν εἶναι κατὰ κανένα τρόπον ὑποκειμενικὴ, ἐννοεῖται, ἐφ' ὅσον λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ φύσις τῆς κρίσεως ὡς τοιαύτη¹⁾. Ὁ Kant καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ κρίσις «ὠραῖον» εἶναι ὑπο-

1) Περὶ τοῦ κρίνοντος (ἐκτιμῶντος) προσώπου ὁμιλῶ ἀργότερα· πρβλ. κατωτέρω ἐν τῷ τετάρτῳ μέρει τὸ δεύτερον κεφάλαιον.

κειμενική, ὅτι δηλαδή ἐκφράζει μίαν ὑποκειμενικήν (καὶ ἂν ἀκόμη κατὰ τὸν Kant τὴν αὐτὴν γενικὴν ἀνθρωπίνην) κατάστασιν, ἀπατῶνται· ἀπέδειξα δὲ καὶ ὅτι οἱ καθορισμοὶ τῶν δὲν βασίζονται ἐπὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἐρεύνης τοῦ προβλήματος, ἀλλὰ εἶναι συμπεράσματα ἀπὸ ἑτερογενεῖς ἀντιλήψεις.

Τὸ συμπέρασμα τῶν ἐρευνῶν μου ὅτι τὸ «ὠραῖον» εἶναι λέξις ἐκφράζουσα μίαν πραγματικὴν σχέσιν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, ἀδιάφορον εἰάν ὁ ἄνθρωπος τὴν γνωρίζει ἢ ὄχι ἐκάστοτε, ἀναιρεῖ ἐπομένως ὡς ἐσφαλμένην καὶ τὴν γενικῶς διαδεδομένην γνώμην ὅτι ἡ ἰδέα περὶ ὠραίου μεταβάλλεται ἢ ὅτι περὶ ὠραίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνεται συζήτησις (de gustibus non disputandum). Ἡ τοιαύτη γνώμη συγχέει δύο διάφορα ζητήματα, ἥτοι τὸ ὠραῖον ὡς τὴν ἀντικειμενικὴν σχέσιν μεταξὺ μορφῆς, σχήματος, καὶ οὐσίας, ἢ ἰδιότητος τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὰς βαθμίδας τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἀντικειμένων ὡς «ὠραίων» κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ θὰ ἐπανέλθω. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὸ «ὠραῖον» ὡς ἓνα εἶδος ἐκτιμήσεως τῶν ἀντικειμένων, ἀπεδείχθη πλέον ὅτι ἡ ἁρμονία αὐτὴ (τὸ ὠραῖον) ἢ ὑφισταμένη μεταξὺ μορφῆς καὶ οὐσίας ἢ ἰδιότητος τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ἀντικειμενικὴ καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀλλάξῃ μὲ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλάζει δηλ. ἐξελίσσεται ἢ διορατικότης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ γνωσιολογικοῦ πεδίου δὲν ἀλλάσσει κυρίως ἢ «ἀλήθεια», ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνεύματος ἀπορρίπτεται τὸ πρὶν ὡς ἀληθὲς θεωρηθὲν καὶ διὰ τῆς ἐξελίξεως ὡς ψευδὲς καὶ ἐσφαλμένον ἀποδεικνυόμενον. Δηλαδή ὅπως θὰ ὑπῆρχε μία καὶ μόνη «ἀλήθεια», μία ἀληθῆς ἀντίληψις δι' ἕκαστον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ μάλιστα καὶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, εἰάν ἡ γνωστικὴ ἰδιότης τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦτο τελεία εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀντιληφθῆ τ' ἀντικείμενα τελείως καὶ καθ' ὅλα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ὑπῆρχε μόνον μία καὶ ἡ αὐτὴ γενικὴ ἐκτίμησις ἐνὸς ἀντικειμένου ὡς «ὠραίου», εἰάν αὐτὸ θὰ ἦτο τελείως γνωστὸν κατὰ τὸν τύπον τὸν φυσικὸν τῆς μορφῆς, τοῦ σχήματος, καὶ τῆς οὐσίας, τῆς ἰδιότητός του, καὶ εἰάν ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἐπηρεάζετο κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀντικειμένων διὰ τῆς προσωπικῆς του συστάσεως.

Ἐπὶ τοῦ ἑκτοντοῦ ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ ἀποκρουσταλλώσεως τῆς τελείως ἐπιτευχθείσης, ἐκφράζεται διὰ τῆς λέξεως (τῆς ἀξίας) «ὠραῖον». Πράγματι δὲ ἀπέδειξα δι' ὀλίγων ὅτι ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει μία τάσις πρὸς ἀποκρουστάλλωσιν πάσης οὐσίας, πάσης ἰδιότητος εἰς μίαν μορφήν ἰδιαιτέραν καὶ ἰδιάζουσαν. Ἐὰν ἐπομένως τὸ «ὠραῖον» εἶναι ἡ λέξις ἢ ἐκφράζουσα τὴν τελείαν ἀνταπόκρισιν μεταξὺ μορφῆς καὶ περιεχομένου (οὐσίας, ἰδιότητος, ἐννοίας καὶ συναισθήματος), ἤτοι τὴν τελείαν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποκρουσταλλώσεως, τότε ἐννοεῖται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ εἴπω ὅτι ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει ἓνας νόμος «ὠραιότητος». Μόνον πρέπει νὰ νοηθῶ καλῶς. Ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει πράγματι μόνον ἡ τάσις πρὸς ἀποκρουστάλλωσιν, ὅχι δὲ ἀναγκαίως καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποκρουσταλλώσεως, ὥστε δὲν πρόκειται κυρίως περὶ ἀδιασπάστου φυσικοῦ νόμου· ἡ τάσις ὅμως αὕτη ἐν τῇ φύσει λαμβάνει ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ πνεύματι σημασίαν νόμου, τοῦ νόμου τῆς ὠραιότητος¹⁾.

Κεφάλαιον δεύτερον

Ἡ φύσις ἢ τὸ οὐσιῶδες μέρος τῆς καλλιτεχνίας.

Ἀπεδείχθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διὰ τῶν ἀναλυτικῶν μου ἐρευνῶν ὅτι ἡ σχέση ἢ ἐκφραζομένη διὰ τῆς λέξεως (τῆς ἀξίας) «ὠραῖον» ἐφαρμόζεται καὶ πραγματοποιεῖται διὰ τῆς καλλιτεχνίας. Ἡ καλλιτεχνία εἶναι ἐπομένως ἡ δημιουργὸς τάσις τοῦ ἀνθρώπου ἀκριβῶς πρὸς πραγματοποίησιν τῆς φυσικῆς ἐκείνης σχέσεως μεταξὺ μορφῆς καὶ περιεχομένου τῶν ἀντικειμένων. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἡ καλλιτεχνία εἶναι, ὅπως ἔλεγα, ἡ παράστασις καὶ ἐκφρασις τῶν ἀντικειμένων κατὰ καλαισθητικὸν τρόπον, ἤτοι κατὰ «τὸν νόμον τῆς ὠραιότητος». Ἐχω λοιπὸν λόγον νὰ εἴπω ὅτι ἡ τάσις ἐκεί-

1) Πρὸβλ. τὸ σύγγραμμά μου «Φιλοσοφία. Γενικὴ ἀποψις τοῦ κόσμου». Ἐλευθερόπουλος. Τὸ ὠραῖον, ἢ καλλιτεχνία.